

Ljiljana Gavrilović

Etnografski institut SANU

Beograd,

ljiljana.gavrilovic@ei.sanu.ac.rs

**Nomen est omen:
*baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema****

Apstrakt: U radu se razmatra korišćenje termina kulturna *baština* i kulturno *nasleđe* za označavanje elemenata kulture koji su sačuvani iz prošlosti i smatraju se dovoljno vrednim za čuvanje u okviru različitih oblika muzealizovanja stvarnosti. Analiza bi trebala da pokaže na koji način se, uvođenjem starog/novog termina kao što je *baština*, birokratskim delovanjem vraćaju u kulturu patrijarhat i esencijalizam, dva elementa nematerijalnog kulturnog nasleđa koja su deklarativno neželjena i koja se ne preporučuju za čuvanje, jer su u suprotnosti sa međunarodnim pravom.

Ključne reči: heritage, baština, nasleđe, imovina, patrilinarno nasleđivanje, esencijalizam, ljudska prava

*Prizvati nešto što uopšte ne postoji, pozvati ga izgovarajući mu istinsko ime,
to je velika tajna i ne sme se olako upotrebiti.*

Ursula Legvin, Zemljomorje

Istina koju su znali svi – od tzv. "primitivnih" naroda, kod kojih je ime bilo neotuđivo vezano za stvar/osobu, odnosno činilo njen integralni deo, do savremenih pisaca popularne fantastike u čijim delima znanje imena bilo koje osobe/stvari daje apsolutnu moć nad njom, jeste da imenovanjem određujemo granice i svojstva onoga što imenujemo.¹ Tu istinu, ipak, dosledno zaboravljaju oni koji se, u savremenoj Srbiji, bave zaštitom kulturnog i svakog drugog nasleđa kao svedočanstva prošlosti i osnove identiteta države, nacije i/ili (različitih, u ovom slučaju najčešće zanemarenih) drugih grupa. Odomaćeni i sve više upotrebljavani termin je *baština*,² termin koji je odabran verovatno zahvaljujući či-

* Rad je rezultat istraživanja na projektu br. 147021: *Antropološka ispitivanja komunikacije u savremenoj Srbiji*, koji u celini finansira MNZŽS RS.

¹ Šire o konceptualizaciji stvarnosti upotrebom jezika u: Башић (2008, 192-195)

² Povučena opštom upotrebom i sama sam (nepromišljeno) koristila taj termin u više već objavljenih radova i/ili knjiga. Neće se ponoviti.

njenici da je u svakodnevnom govoru napušten, pa ima obol "starog", "tradicionalnog", te time i "lepog" termina,³ koji se (najverovatnije upravo iz tih razloga) u širokoj javnosti smatra potpuno primerenim čitavom konceptu očuvanja kulturnog nasleđa, kao "očuvanja" svega onoga što je prošlo/zaboravljeno/u svakodnevnom životu napušteno, a što se izjednačava sa, pre svega nacionalnim, identitetom.⁴ Ovaj termin upotrebljavaju kako stručnjaci čiji je posao zaštita delimično ili potpuno sačuvanih elemenata kulture oblikovanih u nekim (bilo kojim) prošlim vremenima, tako i najviši državni rukovodioci: predsednik Tadić je tokom 2009. godine više puta govorio o "zaštiti kulturne baštine",⁵ isti termin koristi i naša aktuelna ambasadorica u UNESCO-u, da bi se, konačno, on našao i

³ O izjednačavanju "starog"/"tradicionalnog" sa "lepim"/"vrednim" unutar koncepta zaštite nasleđa vidi: Гавриловић (2007, 65-66). Pretpostavljam da se termin *baština*, upravo zato što je star i praktično zaboravljen, odlično uklopio u nacionalno-rekonstruktivnu terminologiju iz perioda novog nacionalnog osveščivanja, korišćenu tokom druge polovine osamdesetih i u devedesetim godinama 20. veka, kako se to dogodilo npr. i sa terminom *ognjište*.

⁴ U javnosti se identitet i dalje smatra nečim što je "urođeno" i time nepromenljivo, što pokazuje da antropološke dekonstrukcije različitih, a naročito nacionalnih/etničkih identiteta i dalje čuče u tami granica male zajednice antropologa, "novih" istoričara i drugih dekonstrukcionista socijalnih mitova i praksi, dok se javnost, ali i značajan broj tzv. stručnjaka (među kojima ima i onih sa naučnim zvanjima) i dalje čvrsto drži nedekonstruisanog, idealizovanog pojma koji podrazumevano stavlja urođenu i zauvek definisanu granicu između "nas" i "njih". U tom smislu je npr. indikativna knjiga *Identitet i kulturno nasleđe Srba* Miljojka Bazića (autor je vanredni profesor na Fakultetu za kulturu i medije Megatrend univerziteta; recenzenti knjige su prof. dr. Branko Prnjat, Fakultet političkih nauka i prof. dr. Aleksandar Kadijević, Filozofski fakultet, Beograd), koju je 2007. godine izdala Naučna KMD (2009. godine je izašlo drugo izdanje), u čijem se opisu kaže da je to štivo "[n]amenjeno kako usko stručnoj, tako i široj javnosti koja na jednom mestu može da sazna o kulturnom nasleđu i nacionalnom identitetu u vremenskom rasponu od devet vekova", što podrazumeva npr. srpski nacionalni identitet u vreme Nemanjića i slične paranaučne konstrukcije, a da se u literaturi navedenoj na kraju knjige ne pojavljuje ni jedan jedini od nepreglednog broja tekstova koji se bave pitanjima konceptualizacije identiteta.

⁵ Tadićeve izjave povodom regionalne konferencija "Raznolikost kulturne baštine – upravljanje i turistička promocija", održane na Cetinju 4. juna 2009. godine i objavljene u izdanjima *Politike*, *Blica*, *Večernjih novosti*, *Dnevnika*, *Kurira* za 4. i 5. jun 2009 (šire u: Gavrilović 2009, 31-33). Pored izjava Borisa Tadića, i ministar rudarstva i energetike Petar Škundrić je, na otvaranju 40. jubilarnog Sabora narodnog stvaralaštva "Prođoh Levač, prođoh Šumadiju", čiji je pokrovitelj bio predsednik Tadić, rekao: "Naša kulturna i prirodna *baština* (kurziv Lj. G.) su naši nezamenljivi izvori života i nadahnuća, potvrda našeg nacionalnog identiteta i izvorišta borbe za svoj državni suverenitet i teritorijalni integritet", i pri tom, po rečima novinara RTS-a, istakao da je "evropski identitet rođen na Balkanu". <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/Kultura/77460/%22Pro%25C4%91oh+Leva%25C4%8D,+pro%25C4%91oh+%25C5%A0umadiju%22+.html>

u najvišim državnim dokumentima, kao što je npr. *Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije u periodu od 2009. do 2014. godine* (Strategija 2009, 44). *Baština* je postala uobičajeni termin i u novinskim člancima i drugim medijskim predstavljajima muzejskih izložbi, arheoloških istraživanja i svih drugih oblika saznavanja o/predstavljanja kulture nasleđene iz prošlosti ili priča o nacionalnom identitetu.

Prizivanje nepostojećeg

Sve do poslednjih decenija 20. veka nije postojala ideja o sveopštoj zaštiti elemenata prošlosti koji su sačuvani u savremenom svetu. Sve do tada su se u UNESO-vim dokumentima, kao političko-birokratskoj međunarodno-pravnoj osnovi zaštite sačuvanih elemenata prošlosti u zemljama širom sveta, koristili termini: *cultural sites* i *cultural property*, i nije postojao ni jedan opšti termin koji bi obuhvatio ne samo kulturna "dobra", odnosno fizičku imovinu, nego i delove prirodnog okruženja koje treba sačuvati od "pogubnog" uticaja savremene civilizacije i/ili znanja, veštine i ideje nastale u različitim kulturnim kontekstima. Tek se 1972. godine pojavila potreba za opštim pojmom, koji bi obuhvatio istovremeno materijalne spomenike kulture (spomenici, grupe građevina, mesta) i ostatke "nedirnutu" prirode (o kojima se, upravo da bi se sačuvali, mora veoma brižljivo voditi računa, te je njihova nedirnutost arteficijalna, koliko i "čuvanje" divljih vrsta u zoološkim vrstovima) a, koji su "od izuzetne univerzalne vrednosti sa estetske ili naučne tačke gledišta" (Convention 1972). Dalje proširenje primene novouvedenog pojma dogodilo se 2003. godine (Convention 2003), kada su materijalnim ostacima (pokretnim: muzejski materijal i nepokretnim: arheološki i arhitektonski ostaci) pridruženi i nematerijalni aspekti nasleđene prošlosti. U engleskom jeziku, koji je jezik svih UNESCO-vih dokumenata, za taj pojam koristi se termin *heritage*, dok se u Srbiji koriste prevodi tog termina: *nasleđe* ili, već pomenuta, sve više i sve češće upotrebljavana: *baština*.⁶

U Srbiji sve do početka 21. veka nije postojao opšti termin koji bi obuhvatio sve elemente prošlih kultura koje treba čuvati. Zakon o kulturnim dobrima iz 1994. godine (koji i danas – 2010 godine – reguliše ovu oblast delovanja) govori, kako mu i u imenu stoji, o *kulturnim dobrima*, dakle o materijalnim ostacima prošlosti kojima država (koja je njihov *vlasnik*) priznaje vrednost, te ih u skladu sa time i čuva, dok se zaštićeni delovi prirodnog okruženja i dalje nazivaju "prirodnim dobrima". Termin *baština* se, na srpskom govornom području, u ovom smislu prvi put pojavljuje krajem devedesetih godina 20. i u prvim godinama

⁶ Termin je ustaljen i u Hrvatskoj: Tomislav Šola ga u svojim tekstovima upotrebljava još od osamdesetih godina 20. veka (cf. Šola 2003).

21. veka, na primer u Izveštaju o radu Jugoslovenskog nacionalnog komiteta ICOM-a za 1999. godinu i Nacrtu *Strategije i Akcionog plana* Jugoslovenskog nacionalnog komiteta Međunarodnog saveta muzeja (YU NC ICOM 2000), gde se paralelno pojavljuju termini *baština* i *nasleđe*, ali i već tada naizgled napola prevaziđen termin: *kulturna dobra*. Od tada se sve više i češće upotrebljava termin *baština*, da bi danas on bio u gotovo opštoj upotrebi.

Nagla promocija termina *baština* dogodila se tokom perioda u kome je premijer srpske vlade bio Vojislav Koštunica (2003-2007), kada je ponovo aktuelizovano političko promovisanje opšte retradicionalizacije društva,⁷ što je praćeno uvođenjem u živi jezik starijih oblika danas postojećih reči, ili starih termina kojima danas niko, osim lingvиста, ne zna značenje, koje su – zapravo – ispražnjene od značenja.⁸ Tokom tog perioda je priča o kulturnom nasleđu, njegovoj zaštiti, kao i njegovom učešću u (re)izgradnji nacionalnog (kao državnog, ali u velikoj meri i kao etničkog) identiteta,⁹ naglo počela da se upotrebljava u kontekstu politike prema Kosovu, te je bilo zgodno da se to nasleđe imenuje terminom koji ukazuje na kontinuitet sa srpskom i srednjovekovnom kulturom.¹⁰ Tako je *baština* instalirana u medijski i "običan" govor¹¹ političkom/birokratskom akcijom, i ostala u njemu zahvaljujući dovoljnoj učestalosti ponavljanja.

Utvrđivanje terminološke oznake bilo čega, naročito nove naučne discipline, pre svega njenog polja delovanja (ili proširene stare, kojoj je upravo zbog proširenja polja delovanja bilo potrebno i novo ime¹²), kao i njenog pred-

⁷ Proces politički indukovane retradicionalizacije trajao je tokom poslednje dve decenije 20. veka.

⁸ Npr. vaskrsnuti, vaspostavljanje, moleban. O arhaizaciji svakodnevnog govora vidi šire u Башић (2008, 211).

⁹ To je izvanredan primer glokalizacije: načina na koje se globalni trendovi (tokom poslednjih decenija 20. veka u svetu je briga o kulturnom nasleđu postala jedna od apsolutno *trendy* tema) mogu koristiti u lokalnoj stimulaciji ojačavanja granice prema Drugima.

¹⁰ U to vreme su i spomenici kulture na Kosovu počeli da se nazivaju "svetinjama", čime se prvo pojam svetinje proširuje na sve sakralne objekte, a zatim se potpuno zamagljuje odnos između sakralnog objekta i spomenika kulture, što su dve različite kategorije stvari koje se u nekim slučajevima mogu podudarati, iako to nikako nije obavezno.

¹¹ Zaštita spomenika kulture/kulturnih dobara/nasleđa/baštine je zapravo, sve do početka ovog veka i u svetu, a kod nas posebno, tako usko-stručno polje rada, da ljudi koji se nisu bavili tim poslom nisu imali ni potrebu za korišćenjem terminologije koja je se na njega odnosi.

¹² Uvođenje termina *heritologija* (cf. Šola 2003, 256, Bulatović 2005, 14) za disciplinu koja se bavi nasleđem samo naizgled rešava problem: disciplini se daje ime pretvaranjem izvornog engleskog termina na srpski/hrvatski (pretpostavljam zato što bi *baštinologija* zvučala besmisleno tačno koliko treba), a sam predmet discipline se ostavlja neimenovanim i time nedefinisanim.

meta proučavanja, zbog toga nije nimalo naivno, niti se tome može prići olako. Definisanje termina u ovom slučaju označava ne samo ono što treba proučavati kao nešto što je izabrano da učestvuje u konstrukciji grupnog identiteta (najčešće državnog-kao-nacionalnog i/ili etničkog, ali isto tako i niza drugih) ili da ga simbolizuje, nego i šta se, u ime fiksiranja tog istog identiteta *za neko vreme*¹³ štiti, i – što je još važnije – šta se sve ostavlja van okvira zaštite.

Zamke prevođenja: izvorna značenja

U engleskom jeziku se za kulturno/prirodno i drugo nasleđe koje potpada pod koncept zaštite koristi termin *heritage*, koji je različit od termina *inheritance* (nasledstvo), a koji ukazuje isključivo na formalno-pravno nasleđivanje.

Različiti engleski rečnici daju različita tumačenja/objašnjenja termina *heritage*. *The Free Dictionary* (s.v. heritage) kaže da je *heritage*: (1) imovina koja je nasleđena ili se može naslediti; (2) nešto što je preneto od prethodnih generacija; tradicija; (3) status koji osoba dobija rođenjem: nasleđe bogatstva ili socijalna pozicija. Kao jedan od sinonima se definiše i tradicija (*tradition*), a "ponekad podrazumeva nešto nematerijalno, kao što su običaji koji se prenose od jedne generacije drugoj: moralne vrednosti, pripovedanje, filozofske misli."

Webster's New World College Dictionary (s.v. heritage) podrazumeva: (1) imovinu koja je nasleđena ili se može naslediti; (2.1) nešto što je potomstvu zaveštano od predaka ili iz prošlosti, kao karakteristike, kultura, tradicija itd.; (2.2) prava, tereti ili status koji proizlaze iz rođenja u određenom vremenu ili prostoru; prava stečena rođenjem. U njemu se kaže da je *heritage*, najopštiji termin koji se odnosi na nasleđivanje i koji se primenjuje kako na nasleđenu imovinu, tako i na tradiciju, kulturu itd., koje se prenose na naredne generacije.

Cambridge Advanced Learner's Dictionary (s.v. heritage) kaže da *heritage* označava osobine koje pripadaju kulturi pojedinačnog društva, kao što su tradicija, jezik ili građevine, a koje postoje iz prošlosti i imaju istorijski značaj.

Merriam-Webster Online Dictionary (s.v. heritage) navodi sledeća značenja za *heritage*: (1) imovina koja se ostavlja naslednicima; (2) a: nešto što je preneto ili stečeno od predaka: zaostavština, nasledstvo b: tradicija; (3) nešto

¹³ Ideja da će se bilo šta zaštititi *zavek* uvođenjem na listu zaštićenog nasleđa (bilo koju: nacionalnu-kao-državnu ili UNESCO-vu-kao-internacionalnu) potpuno je besmislena, jer se – uprkos svim birokratskim naporima – život ne može zaustaviti. No, o činjenici da sami stručnjaci koji se bave zaštitom i materijalnog i nematerijalnog nasleđa često imaju suprotno gledište, govori ime web programskog paketa / integrisanog informacionog sistema za upravljanje podacima o "kulturnoj baštini" (Новости 2010), koji se, indikativno, zove *Eternitas*.

stečeno kao rezultat prirodne situacije ili rođenja: prava stečena rođenjem, ali u komentaru navodi da se pod time podrazumeva npr. nacionalno nasleđe tolerancije (the nation's *heritage* of tolerance).

Compact Oxford English Dictionary (s.v. *heritage*) navodi značenja: (1) imovina koja je ili može biti nasleđena; nasledstvo; (2) vredne stvari kao što su istorijske građevine koje su pretekle od prethodnih generacija; (3) pre svega termin koji se odnosi na stvari od istorijskog ili kulturnog značaja, koje su vredne očuvanja.

Rasprave o terminu *heritage* i njegovoj upotrebi vođene su u Engleskoj tokom osamdesetih godina 20. veka. U njima je jasno istaknuto da *heritage* ne znači prosto zaštitu ostataka istorijskih resursa, da je to "istorija obrađena mitologijom, ideologijom, nacionalizmom, lokalnim ponosom, romantičarskim idejama ili prostim marketingom u robu široke potrošnje" (Larkham 1996, 14) i da počiva na strogoj selekciji. Ona je pokazala u kojoj meri ono što se definiše terminom *heritage* (ne) korespondira sa stvarnim ostacima prošlosti i deo je opšteg preispitivanja odnosa prema prošlosti i njene upotrebe u svakodnevnom savremenom životu, u kome postoji sve veća tendencija opšte muzealizacije (heritalizacije!?) stvarnosti.

Izgubljeni u prevodu: srpska terminologija

Vukov *Srpski rječnik za baštinu* kaže da znači: (1) očevina, ili ono mjesto gdje se ko rodio (2) fundus (Караџић 1852/1969, s.v. баштина). Po *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (Rečnik... I 1996, s.v. баштина), termin *baština* znači: (1) sve što je nasleđeno od oca ili predaka, nasleđe, nasledstvo, dedovina, očevina; (a) zemlja i materijalna dobra uopšte; (b) nasleđena duhovna dobra, duhovne i telesne osobine; (2) posed, nepokretno dobro, imanje; (3) pravo sopstvenosti na nepokretnu imovinu; (4) rodni kraj, zavičaj; (5) obradivo zemljište.

No, kako se kaže u *Etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, to je pravni termin, koji se "iz crkvenog slavenskog jezika raširio i na zapad" (Skok 1972: s.v. *baština*), potiče od staroslovenske reči *bašta* (= otac), a značenje mu je (1) očevina, djedovina, hereditas, praedium; (2) njiva. Čak i sa svim novim rečnicima, kao što je *Rečnik srpskog jezika* Matice srpske beleže da je osnovno značenje *baštine* "imovina, prvenstveno nepokretna koju neko nasleđi od oca ili nekog drugog pretka, nasleđena imovina, očevina, dedovina; nasleđe" (2007, s.v. баштина), a drugo, figurativno značenje "b. fig. nasleđena duhovna, kulturna dobra, duhovno nasleđe: kulturna baština".

Kako vidimo, termin *baština* upućuje na isključivo nasleđivanje od oca, i čak i u *Rečniku* iz 2007. godine, gde se kao sinonimi pojavljuju "očevina, dedovina". Tako ovaj termin, iako se tokom poslednjih godina naizgled koristi u

smislu "nasleđe uopšte", zapravo ukazuje na isključivo vrednovanje patrilinarnog nasleđivanja: *baština* je samo ono što sam/smo nasledila/nasledili od oca/očeva (u tom sistemu se, čak, moje¹⁴ nasleđe ni ne odražava, jer ja kao majka ne mogu da prenesem nikakve kulturne obrasce svojoj deci pošto u patrilinarnoj strukturi nasleđivanja niti mogu šta da nasledim, niti mogu da imam naslednike: u idealnom modelu tradicijskih patrijarhalnih socijalnih odnosa ja i nemam ništa što bi se, eventualno, moglo nasleđivati¹⁵). Korišćenje termina *kulturna baština* tako implicira da je kultura nešto što se nasleđuje isključivo patrilinarno, odnosno podrazumeva da u njoj (= kulturi) ne učestvuje sve ono što je eventualno "nasleđeno" od rođaka sa majčine strane, od tetke iz Amerike, niti od komšija, prijatelja i svih drugih mogućih "ostavilaca" (jer se od svih njih i ne može nasleđivati).

Drugi mogući termin, koji se povremeno i upotrebljava kao sinonim za trenutno modernu *baštinu* je *nasleđe*. Za njega se u *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (XIV 1996: s.v. nasleđe) kaže da znači:¹⁶ (1) ono što se po tradiciji preuzima iz prošlosti kao elemenat duhovnog, kulturnog života jednog naroda, društva; (2) prenošenje genetskih osobina, svojstava i sklonosti za predaka na potomstvo; (3) nasledstvo. Dakle, to je širi termin koji nije ograničen ni rodno, niti samo na krvne srodnike, te nije ni esencijalistički. On u "ostavioce" uračunava i majke, ženske i muške rođake sa raznih strana sveta, komšije i sve druge koji svoju "kulturnu imovinu" ostavljaju u nasleđe narednim generacijama.

Imovina i nasleđe

Koncept nasleđivanja je, u pravnoj teoriji i praksi, usko povezan sa konceptom privatne svojine: nasleđivanje u suštini znači prenos imovine s jednog/umrlog lica na drugo/živo (Pavković 1982, 25). Tako, imenovanje onoga što se očuvalo iz prošlosti do naših dana bilo kojim terminom koji podrazumeva nasleđivanje, znači da su prethodni "vlasnici" mrtvi, te da je ono što je ostalo iza njih preneto njihovim pravno-valjanim naslednicima. Najstrože gledano, to bi značilo da elementi kulture ne mogu biti nasleđivani sve dok su ži-

¹⁴ U ovom slučaju mislim na sebe lično, kao (između ostalog i) ljudsko biće ženskog pola/roda.

¹⁵ Naravno, takav idealizovani model nikada i nigde nije postojao – žene su svoju osobinu ostavljale svojim kćerima, ali jezik nastoji da odrazi idealnu, zamišljenu stvarnost. Šire u Gavrilović (2005).

¹⁶ U Vukovom *Rječniku* termin ne postoji – postoje samo različiti oblici termina *nasledstvo*.

ve generacije koje su ih stvarale, ili samo upotrebljavale.¹⁷ Ipak, u savremenom dobu, u kome se svet sve brže menja, koncept je proširen i na sve elemente kulture koji ubrzano nestaju iz svakodnevnog okruženja, a države, kao titulari svojine nad kulturom (Gavrilović 2008), smatraju da ih je neophodno očuvati.

Ipak, termin *heritage* se uvek odnosi na ono što je nasleđeno iz prošlosti, makar ona i ne bila previše udaljena. Ako se pogledaju sva navedena/moguća njegova značenja, vidi se da termin, i u engleskom jeziku, može imati prizvuk esencijalizma, jer se odnosi i na prava/obaveze/statuse koji se stiču rođenjem, iako se ta (prirodna) prava nikada ne pojavljuju u istom odeljku značenja sa *heritage* kao kulturnim nasleđem. No, može se, naravno, shvatiti da se samim rođenjem stiče pravo i na određenu kulturu, što bi moglo da znači da oni koji nisu rođeni sa tim pravom ne mogu da koriste/primenjuju/usvajaju elemente kulture koju nisu "nasledili". To bi nas, onda, definitivno zatvorilo u vulgari-zovane Levi-Strosove kulture-kao-vozove (Gerc 2008) iz kojih možemo da gledamo, ali ne možemo da dođemo u istinski kontakt sa drugim kulturama, niti čak na to imamo pravo, jer bismo time ugrozili imovinska prava njihovih vlasnika.

Da takva shvatanja nisu nemoguća u praksi, pokazuje slučaj burne reakcije na korišćenje elemenata tradicionalne kulture australijskih Aboridžina u oblikovanju nastupa ruskog igračkog para na svetskom prvenstvu u umetničkom klizanju 2010. godine. Izjave aboridžinskih predstavnika kretale su se od: "(s)a našeg stanovišta to je krađa našeg kulturnog identiteta i još jedan dokaz koliko se naša kultura eksploatiše" (Wu 2010), do primedbi da je njihovo nasleđe u igri ruskog para pogrešno interpretirano, te da zbog toga izaziva osećaj povređenosti (Manton 2010). U oba slučaja akcenat je stavljen na *posedovanje* prava na korišćenje, tumačenje i interpretaciju kulturnog nasleđa u ključu grupe-kao-privatne svojine, što je sasvim izvesno posledica birokratskog tumačenja kulture, pa tako i kulturnog nasleđa, kao distinktivnog u odnosu na sve druge države/grupe, odnosno sve druge moguće "njih". Iako su birokratski metodi zaštite i promovisanja esencijalizama, koji su i doveli do mogućnosti reakcija ove vrste, široko kritikovani (npr. Eriksen 2001), u praksi oni postaju evidentiji, a njihova implementacija u različite identitetske politike se uopšte ne dovodi u pitanje, jer se oslanja na snagu međunarodnih organizacija koje ih promovišu, kao što je UNESCO.

¹⁷ Upravo takvo gledište se u mnogome odražava i u dosadašnjem zakonskom definisanju prethodne zaštite "kulturnih dobara", pod koju potpadaju

"predmeti likovnih i primenjenih umetnosti, arheološki predmeti, etnografski i prirodnjački predmeti, novac, poštanske marke, odlikovanja, unikatni, retki ili istorijski značajni predmeti tehničke kulture, muzički instrumenti i drugi slični predmeti stariji od 50 godina" (Zakon 1994).

No, bez obzira na jasnu vezu sa posedovanjem (kulture), engleski termin *heritage* je ipak, upravo zahvaljujući tome što je rodno neodređen, znatno manje esencijalistički od termina koji impliciraju nasleđivanje u patrijarhalnom maniru: on podrazumeva nasleđe sa svih mogućih strana, tačno onako kako kulturu/kulture čine brikolaži različitih praksi, iskustava, znanja i veština, stečenih u kontaktima sa Drugima, nasleđenih iz prošlosti ili stvorenih sopstvenim iskustvom (u kome, opet, učestvuju kontakti sa Drugima i nasleđa iz njihovih, koliko i iz naše prošlosti). Engleski termin nije čak ni etnički i/ili nacionalno apsolutno isključiv, jer podrazumeva da jedna generacija ostavlja (štagod) narednoj, makar ona bila etnički i/ili nacionalno drugačija: tako u oblikovanju onoga što se smatra aktuelnim engleskim kulturnim nasleđem učestvuju negdašnji Kelti, Angli, Sasi, Rimljani itd. – zapravo svi koji su ostavili neki značajniji trag na britanskim ostrvima.

Baština je, međutim, termin koji implicira nasleđe striktno u krvnom srodstvu: ako moj otac nije (bio) Srbin ili ako on nije (bio) građanin države Srbije, srpska kulturna baština (etnička odrednica) ili kulturna baština Srbije (državna odrednica) nije i ne može biti "moja", a samim tim ni svih mojih naslednika. Tako gledano *stricto sensu*, u srpskoj kulturnoj baštini nikako ne bi mogli da učestvuju elementi kulture nasleđeni od Tračana, Vlaha, Rimljana, iz različitih srednjoevropskih tradicija, pre svega austrijske i nemačke, iz mediteranskih tradicija, uključujući Levant i Vizantiju, kao i s Istoka, pre svega iz Otomanskog carstva itd.

Heritage, zapravo, čak i kada se govori o kulturi-kao-imovini, implicira privatnu imovinu (u ovom slučaju imovinu države-kao-nacije, v. Gavrilović 2009) kojom se može raspolagati po slobodnoj volji (paralelno stvarnom pravu privatnih lica da raspoložu svojom imovinom, koje postoji u svim pravnim sistemima modernih zapadnih država i zasnovano je na rimskom pravu), a ne isključivo na osnovu uskih patrilinarnih (ili matrilinarnih ili bilo kakvih sličnih krvno-srodstvenički ograničavajućih) linija nasleđivanja, kako to implicira *baština*. Korišćenjem *baštine* kao terminološke odrednice, nasleđe se – kako je već rečeno – ograničava isključivo na patrilinarno, što je praktično vraćanje u stvarni život, uključujući državna dokumenta, naše (lokalne) tradicije idealizovanog patrilinarnog nasleđivanja, koga smo se decenijama, makar samo deklarativno, odricali.¹⁸

Marija Todorova objašnjava da se nasleđe može sagledavati sa stanovišta kontinuiteta, ili sa stanovišta njegove percepcije, kao i da su rezultati tih različitih načina sagledavanja potpuno nepodudarni. Ona kaže:

"Nasleđe sa stanovišta kontinuiteta podrazumeva preživljavanje, ali i postepeno nestajanje određenih odlika neke celine pre njenog sloma, dok je nasleđe sa sta-

¹⁸ O realnom opstajanju modela i u sasvim savremenom društvu vidi: Đorđević (2005).

novišta percepcije artikulisanje i ponovno artikulisanje predstave koju o toj celini imaju različiti pojedinci i grupe u različitim periodima". (Todorova 2006, 24).

Jasno je da je nasleđe u smislu očuvanja i zaštite ostataka prošlosti uvek i samo stvar percepcije, jer se – ako se ono sagledava sa stanovišta kontinuiteta – u njemu mogu naći i delovi/elementi koji su sačuvani, bez obzira na to da li se naslednicima oni dopadaju ili ne. Kako Todorova kaže, tako posmatrano nasleđe je "neutralan apstraktni označivač" (2006, 24), dok je ono što se definiše kao kulturno nasleđe u smislu čuvanja i održavanja, perceptivno – čuva se ono što se smatra vrednim, ono što će nas prikazati u povoljnom svetlu, ono što će nas, naročito u našim sopstvenim očima, učiniti lepšim.

Upravo zbog toga je važno da se, već problematičnom konceptu čuvanja onoga što smo izabrali da bude naša slika u ogledalu, ne dodaje problematična terminologija, koja ukazuje na patrijarhat i njegovo nasleđe. To bi značilo da želimo da očuvamo strukturu patrijarhalnih odnosa, koji su – zaista – u velikoj meri i danas aktuelni (cf. Malešević 2004), iako su oni u suprotnosti sa svim međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, kao i s ustavnom definicijom ravnopravnosti polova (Ustav Republike Srbije, čl. 15). Imenujući kulturno nasleđe *baštinom*,¹⁹ mi, zapravo, ugrađujemo patrijarhalni koncept u ono što smatramo i promovišemo kao svoj (nacionalni) identitet. Isto čine i mnoge druge države,²⁰ ali to nas – koji živimo u Srbiji – ne abolira od odgovornosti za odluke o tome kakvo društvo *mi* gradimo, a o čemu se odlučuje i na tako naizgled malim stvarima kao što je izbor imena za elemente prošlosti koje želimo da sačuvamo za budućnost.

Izvori

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. <http://dictionary.cambridge.org>

Compact Oxford English Dictionary. <http://www.askoxford.com>

Convention 1972. *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-RL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹⁹ Ja se ovde, naravno, ne zalažem za proterivanje lekseme *baština* iz kolokvijalne upotrebe, u kojoj je patrijarhalna/patrilinarna konotacija izgubljena, što je nemoguće, te stoga i besmisleno. Ova rasprava se odnosi isključivo na *baštinu* kao stručni termin, koji (treba da) opisuje elemente prošlosti koje smatramo dovoljno važnim za čuvanje u sadašnjosti. Usvajanjem *baštine* kao stručnog termina dolazimo u situaciju da sami otvaramo mogućnost da Altun-alem džamija, vinčanska kultura, Lepenski vir i niz drugih materijalnih i nematerijalnih ostataka različitih kultura na tlu Srbije budu isključeni iz zaštite nekim/mogućim pozivanjem na izvorno značenje termina.

²⁰ U Francuskoj se npr. koristi termin *patrimoine*, u Španiji *Patrimonio*, u Sloveniji *dediščina*.

- Convention 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.
http://portal.unesco.org/en/ev.php-RL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Караџић, Вук Стефановић. 1852/1969. *Српски рјечник*. Београд: Нолит.
- Manton, Bev. 2010. Russian ice dancers should rethink their routine. *National Times*, January 21. <http://www.smh.com.au/opinion/politics/russian-ice-dancers-should-rethink-their-routine-20100121-mnwj.html>
- Merriam-Webster Online Dictionary*, <http://www.merriam-webster.com>
- Новости. 2010. *Народни музеј у Београду*. <http://www.narodnimuzej.rs/code/navigation.php?Id=14>
- РСЈ 2007: Речник српског језика, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1996. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. I и књ. XIV, Београд: САНУ.
- Skok, Petar. 1972. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- Стратегија 2009. *Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије у периоду од 2009. до 2014. године*. http://www.nauka.gov.rs/lat/images/stories/vesti/09-07-16/strategija_naucnog_i_tehnoloskog_razvoja_srbije_u_periodu_od_2009_do_2014_godine.pdf
- The Free Dictionary*. <http://www.thefreedictionary.com>
- Webster's New World College Dictionary*. <http://www.yourdictionary.com>
- Wu, Scott. 2010. Oksana Domnina Maxim Shabalin Aboriginal Dance Offensive?. *NowPublic News*, January 22. <http://www.nowpublic.com/sports/oksana-domnina-maxim-shabalin-aboriginal-dance-offensive-video>
- YU NC ICOM 2000. *Yugoslav National Committee of ICOM*. <http://www.ncd.matf.bg.ac.yu/yuicom/sr/dokumenti/nsa1.htm>
- Zakon. 1994. *Zakon o kulturnim dobrima*. *Službeni glasnik Republike Srbije* 71/94.

Literatura

- Башић, Ивана. 2008. Неизречено, неизрециво, замукло – концепт ћутања у српском језику. *Зборник Матице српке за славистику* 74: 191-217.
- Булатовић, Драган. 2005. Баштинство или о незаборављању. *Крушевачки зборник* 11: 7-20.
- Ђорђевић, Јадранка. 2005. Полна припадност и наслеђивање. *Гласник Етнографског института САНУ* LIII: 213-222.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. Between universalism and relativism: A critique of the UNESCO concepts of culture. In: *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*, Jane Cowan, Marie-Bénédicte Dembour and Richard Wilson (eds.), 127–148. Cambridge-New York: Cambridge University Press.
- Гавриловић, Љиљана. 2005. Појединац и породица. *Гласник Етнографског института САНУ* LIII: 197-212..
- Гавриловић, Љиљана. 2007. *Култура у излогу: ка новој музеологији*, Посебна издања 60. Београд: Етнографски институт САНУ.

- Gavrilović, Ljiljana. 2008. Museums and Geographies of (National) Power. *Гласник Етнографског института САНУ* LVI (2): 37-52.
- Gavrilović, Ljiljana. 2009. Kulturno nasleđe u inostranstvu: granice polja. *Etnoantropološki problemi* n.s. 4 (3): 31-45.
- Gerc, Kliford. 2008. Upotrebe različitosti. *Kultura – Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* 118/119: 87-107.
- Larkham, Peter. 1996. *Conservation and the city*. London-New York: Routledge.
- Малешевић, Мирослава. 2004. Снови о будућности: како дечаци и девојчице виде своје родне улоге. *Гласник Етнографског института САНУ* LII: 43-51.
- Pavković, Nikola. 1982. Etnološka koncepcija nasleđivanja. *Etnološke sveske* IV: 25-39.
- Samuel, Raphael. 1994. *Theatres of Memory: Past and present in contemporary culture*. London: Verso.
- Šola, Tomislav. 2003. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji. Prema kibernetском музеју*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.
- Todorova, Marija. 2006. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Ljiljana Gavrilović

Nomen Est Omen: Heritage – *Baština* or *Nasleđe* –
A (Not Merely) Terminological Dilemma

This paper looks at the use of the Serbian terms "kulturna *baština*" and "kulturno *nasleđe*" (both of which are translated as "cultural heritage") to refer to elements of culture preserved from the past and considered valuable enough to be preserved as part of the musealization of reality in its various forms. It offers an analysis of how, through the (re)introduction of the old/new term *baština*, patriarchy and essentialism – two elements of non-material cultural heritage that are ostensibly undesirable and not to be retained since they are contrary to international law – are being reinstated in the sphere of culture by bureaucratic means.

Key words: heritage, property, patrilineal succession, essentialism, human rights

Ljiljana Gavrilović

Nomen est omen: *patrimoine* ou *héritage* –
dilemme (non seulement) terminologique

Dans le travail est étudié l'emploi des termes *patrimoine* culturel et *héritage* culturel pour désigner les éléments de la culture du passé conservés

et considérés suffisamment précieux pour être conservés dans le cadre des différentes formes de muséalisation de la réalité. L'analyse devrait montrer de quelle manière, par l'introduction d'un terme ancien/nouveau comme celui de *patrimoine*, et par l'activité bureaucratique, reviennent dans la culture le patriarcat et l'essentialisme, deux éléments de l'héritage culturel non-matériel, déclarés indésirables et non recommandés à conserver, étant contraires au droit international.

Mots-clés: héritage, patrimoine, propriété, succession patrilinéaire, essentialisme, droits de l'homme

Primljeno 21.03.2010.

Prihvaćeno 28.03.2010.